

Oliver Cromwell.
Robert Walker festménye

Az 1640 és 1660 közötti korszakot a kortársak „Anglia gondjai” (England’s Troubles) néven emlegették. Ha királpártiak voltak, a „nagy lázadásról” vagy „interregnumról” beszéltek, ha a parlament hívei, akkor „az Ügy”-ként idézték fel a történeteket. Mivel az 1689–90-es politikai fordulatokat „dicsőséges forradalomnak” nevezték el, Cromwell kora az „angol polgárháború” nevet kapta – figyelmen kívül hagyva az ír és skót problémákat.

A marxisták a „polgári forradalom” kifejezést használták, de nem sikerült bizonyítaniuk, hogy a válságot a nemesség és polgárság „antagonisztikus osztályellentéte” okozta. Egyes történészek „a parlamentek válságait” emlegették, mások „brit polgárháborúkat”, ami azonban anakronisztikus, hiszen a Nagy-Britannia nevet csak 1707-től használták. Talán a leghosszabb elnevezés a legpontosabb: „a három királyság háborúi”.

A „forradalom” elnevezés azonban használható, ha mindössze annyit értünk rajta, hogy 1640 és 1660 között megsemmisült a monarchikus berendezkedés, számtalan politikai újítással kísérleteztek, és egyes radikálisok az emberi természet megváltoztatásáról álmodtak.

A 17. század első felében Európa több országában is megerősödött a királyi hatalom. A Brit-szigeteken ezzel ellentétes folyamat játszódott le: az előző száz év történelméből az angol társadalom azt a következtetést vonta le, hogy a király tulaj-

a katolicizmushoz közel álló egyházi liturgiával és hierarchiával egyesítette. Ezen az egyházon belül élesen szembe kerültek egymással a katolicizmussal rokonszenvező, úgynevezett „felső egyház” és a kálvinizmus felé közelítő „alsó egyház” hívei. Akik a katolicizmus vala-

HAHNER PÉTER

Az angol forradalom

donképpen a parlament két házával közösen kormányoz. Anglia, Skócia és Írország uralkodójának nem volt sem állandó hadserege, sem jelentősebb jövedelme. A háborúzáshoz a képviselők által megszavazott adóra volt szükség, és minél több adót kért az uralkodó, a parlament annál nagyobb beleszólást követelt a politikai élet irányításába.

EGY KIRÁLY GONDJAI

A királynak el kellett fogadnia, hogy a társadalom politikai hatalommal bíró képvisellel rendelkezik (bár ez a képviselőlet meglehetősen szűk rétegre, a nemességre, főpapságra és néhány város gazdag polgárságára korlátozódott). A Brit-szigeteken a társadalom jóval nagyobb része kapcsolódott be különböző szinteken a kormányzatba, mint Európa más országaiban. Így aztán ha a vezető csoportok észszerűnek és igazságosnak tekintették a kormány politikáját, aktív támogatással rendkívül megszilárdíthatták a társadalmi-politikai rendet. Ha viszont úgy érezték, hogy szabadságjogaik, tulajdonuk vagy vallásuk veszélyben van, ugyanilyen aktívan és hatékonyan szállhattak szembe az uralkodóval.

Az uralkodók helyzetét alaposan megnehezítette, hogy Anglia mellett Skócia és Írország is elvileg önálló királyság volt. Skóciában valójában a klánok főnökei és a skót parlament élén álló főnemesek kormányoztak. Írországnak is volt parlamentje, de ritkán hívták össze, a rendkívül szegény ír társadalmat a ki-nevezett alkirály igazgatta, katonai erőre támaszkodva.

A legnagyobb problémát mindhárom királyságban a vallási megosztottság okozta. Anglia egyháza (amelyet csak 1660 után neveztek szélesebb körökben is anglikánnak) a kálvinista tanításokat

menyi maradványát fel kívánták számolni, azokat puritánoknak nevezték. Csak kisebbségük követelte a püspökségek nélküli államegyházat (a presbiteriánusok), s még kevesebben az államegyháztól független gyülekezeteket (independensek, akiket ma kongregacionistának neveznek). Ráadásul 1640 körül még mindig hatvanezer katolikus élt Angliában. Skóciában a presbiteriánus kálvinizmus volt az államvallás, de a király ragaszkodott a püspökségek fenntartásához, egyes skót nemesek pedig a katolicizmushoz. Írországbán az írek többsége hű maradt a katolicizmushoz, az angol és skót kisebbség azonban az anglikán egyházhoz tartozott, amelynek itt Írország egyháza volt a hivatalos neve.

A forradalmak általában különböző tényezők egymásra hatásának következtében törnek ki, de a történészek manapság úgy vélekednek, hogy a Brit-szigetek válságának fő oka minden bizonnyal az a robbanásveszélyes helyzet volt, amely a három királyság belső vallási konfliktusaiból s az egymás iránti kölcsönös bizalmatlanságból származott.

Az 1625-től uralkodó I. Károly király józan, mérsékelt, takarékos és családszerető ember volt. 1628-ban aláírta az angol alkotmány egyik alappilléreinek tekintett *Jog nyilatkozatát* (*Petition of Right*), mellyel törvénytelennek nyilvánította az önkényes bebörtönzést és a parlament beleegyezése nélkül kivetett adót. Tizenegy éven át (1629–1640) sikeresen kormányzott a parlament nélkül is. Több politikai ellenfelét meghívta magántanácsába, megnövelte az állami bevételeket, és hajóépítési programot indított.

Csak hogy az áremelkedés következtében egyre több jövedelemre lett volna szüksége. Tekintélyét megnövelte volna, ha hatékonyan bekapcsolódik az európai nagyhatalmi küzdelmekbe, azaz az

ekkor zajló harmincéves háborúba. A király azonban nem tudott bizalmat ébreszteni önmaga iránt, s ezért sokan úgy vélekedtek, hogy az államadósságnak nem a jövedelmek csekély volta, hanem az udvar pazarlása az oka. A király kísérletet tett a társadalom fokozottabb megadóztatására a partvidékre kivetett régi adó, a „hajópénz” országos kiterjesztésével, de ez nagy felzúdulást keltett. Az ellenállók pedig az országos jogrendszeren kívül álló, úgynevezett magántörvényszékeivel (Csillagkamara, Főbizottság, Északi Tanács) íteltette el, s ezt a jogászok törvénytelennek tekintették.

A legnagyobb aggodalmat az váltotta ki, hogy a királyt a katolicizmus iránti rokonszenvvel gyanúsították. A királyné, a francia Henrietta Mária ugyanis katolikus volt, I. Károly pedig az arminianizmus nevű protestáns irányzattal rokonszenvezett, amely a prédikáció helyett a szertartásosságra helyezte a hangsúlyt, és a predestinációval szemben az emberi akarat jelentőségét hangsúlyozta. A teológiában járatlanok szemében mindez a rettegett „pápizmus” bevezetésére tett kísérletnek tűnt. A beszédkészség, kisebbségi komplexussal küzdő király megközelíthetetlennek látszott, képtelen volt tisztázni céljait a parlament előtt, s nem tudta megnyerni alattvalói bizalmát. Így aztán sorra fellázadt ellene mindhárom királysága.

ÚT A POLGÁRHÁBORÚKHOZ

Simon Schama szellemes megállapítása szerint „*a brit háborúk 1637. július 23. reggelén kezdődtek, s az első lövedékek szármolyok voltak*”. (A dátumokat az Angliában ekkor érvényben lévő Julianus-naptár szerint adjuk meg.) A király ugyanis Skóciában új imakönyv használatát rendelte el, mire az edinburgh-i Szent Giles-katedrálisban zsámolyokkal dobálták meg a rendeletet kihirdető dékánt. A skótok Nemzeti Szövetségbe (*National Covenant*) tömörültek és presbiteriánus alapon szervezték újjá egyházukat. Károly erre hadat indított, ám a „püspökök háborúiban” (1639, 1640) vereséget szenvedett. Békeidőben ugyan sikerült a parlament hozzájárulása nélkül is működtetnie az államot, a háborúzáshoz azonban a képviselők által megszavazott adóra volt szüksége. Ezért összehívta az angol parlamentet.

A rázúduló panaszáradat miatt azonban három hét múlva feloszlatta a Rövid Parlamentnek elnevezett gyűlést (1640),

de hamarosan össze kellett hívnia egy másikat, az úgynevezett Hosszú Parlamentet (1640–1653). A válság I. Károly és az ellenzék vezetőinek (John Pym, John Hampden, Oliver St. John, Essex és Warwick earljei) kölcsönös bizalmatlansága miatt egyre jobban kiéleződött. A király köztársasági törekvésekkel gyanúsította a parlamentet, a képviselők pedig katolikus és zsnarnoki törekvésekkel a királyt. Ezért megfosztották őt magántörvényszékeitől, jövedelmei egy részétől, a parlament összehívásának és feloszlásának jogától. Majd vádat emeltek Károly fő támogatói, Strafford earlje és William Laud érsek ellen. Mivel a vádak nem sikerült igazolni, a parlament bírósági ítélet nélkül, pusztá határozattal ítélte halálra az earlt. A király aláírta az ítéletet, de Strafford lefejezése (1641. május 12.) miatt élete végéig lelkiismeret-furdalás gyötörte. Ezért úgy döntött, elfogadja a skótok követeléseit, hogy lecsap hasson angol ellenfeleire.

1641 októberében azonban az írek felkelést robbantottak ki az országukban élő angolok és skótok terjeszkedése miatt. A mézárások hírére alaposan felnagyították, s ez felerősítette az angol protestánsok ír- és katolikusellenes előítéleteit. Az alsóház vezetői a felkelés hírére *Nagy tiltakozás (Grand Remonstrance)* című határozatukban egyházi reformot követeltek, valamint ellenőrzési jogot a király tanácsosainak kinevezése és az írországi katonai kiadások felett. Ez már a királyi szuverenitás elleni támadás volt, amely felháborította I. Károlyt, rokonszenvet ébresztett iránta, s megnövelte támogatóinak számát.

Londonban erőszakos tüntetéseken követelték a katolikus királyné vád alá helyezését, s ezért a király úgy döntött, átveszi a kezdeményezést. Előbb a főügyésszel, majd 1642. január 4-én személyesen próbálta letartóztatni az ellenzék vezetőit (Pymet, Hampdent, Arthur Hesilrige-et, William Strode-ot, Denzil Hollest és Mandeville őrgrófot). De csak annyit állapíthatott meg haragosan a parlamentben, hogy „*a madarak kirepültek*”. Távozásakor kiáltások figyelmzették a parlament kiváltságaira.

A letartóztatási kísérlet nagy felzúdulást váltott ki Londonban, ezért a király elhagyta a fővárost, és igyekezett sereget gyűjteni. A parlament tizenkilenc javaslatot terjesztett elé, melyekkel befolyása alá kívánta vonni a bírók és miniszterek kinevezését, a hadsereg ellenőrzését, a hadüzemtetést és békekötést, a király gyermekeinek nevelését és kiházasítását. Ezt egyetlen korabeli uralkodó sem fogadta

volna el, s a háború elkerülhetetlenné vált. 1642. augusztus 22-én Károly felállította harci lobogóját Nottinghamban – de rossz előjelnek bizonyult, hogy még az éjjel ledöntötte a vihar.

GAVALLÉROK ÉS KEREFJEJÜEK

Az első polgárháborúban (1642–46) valamennyi régió és valamennyi társadalmi csoport megoszott a király támogatói és ellenfelei között. Károlynak valamivel nagyobb támogatottsága volt Anglia északi és nyugati grófságaiban, Walesben s az udvartól távol élő vagy címküket újonnan szerző nemesek körében. A király híveit a spanyol *caballero* (lovag, lovas) szó alapján „gavalléroknek” nevezték. Ezzel az ellenfeleik arra kívántak utalni, hogy a királyt csak a spanyol katolicizmus és abszolutizmus hívei támogatják. A parlament mellett álltak a népesebb és módosabb déli és keleti grófságok, London, valamint az udvar közelében élő, ellenálláshoz szokott, régebbi nemesek. Őket a puritánok háború előtti hajviseletére utalva „kerékfejűeknek” gúnyolták.

A „gavallérok” a királyi hatalom, az állami és egyházi hierarchia fenntartásáért, a „kerékfejűek” a szabadságért, a tulajdonért és a „pápista sallangoktól” mentes egyházért harcoltak. Mindkét oldal megosztott volt, egy-egy radikális kisebbség sodorta magával a kiegyezésre hajló csoportokat. A társadalom többsége azonban fontosnak tartotta mindkét fél értékeit, egyik oldal mellett sem foglalt állást, szenvedett a háborútól, a magas adóktól, és várta a békét.

A parlament végül azért győzedelmeskedhetett, mert rendkívül hatékony adóztatásának köszönhetően jobban fizette a katonáit. 1643-tól számíthatott 20 000 skót katonára támogatására is, fegyelmeztet és elkötelezett („új mintájú”) hadserege élére pedig Thomas Fairfax és Oliver Cromwell személyében tehetséges vezetőket állított. Több forradalomban – az amerikaiban, a franciában és az oroszban is – végzetesnek bizonyult az uralkodók számára, ha úgy tűnt, „idegenekkel” szövetkeznek saját népük ellen. I. Károly népszerűségének is sokat ártott, hogy a katolikus írektől és franciáktól remélt segítséget. Az éven át folyó, eldöntetlen harcok káoszt, zűrzavart és gyűlölködést eredményeztek. A katonákat a zsoldhátralék, a londoniakat a magas adók háborították fel, s oly gyorsan terjedtek a radikális politikai és vallási nézetek, hogy az 1640-es

I. Károly angol király hármasképe.
Anthony van Dyck festménye

években több nyomdai termék jelent meg, mint a korábbi százhetven év alatt.

A kiegyezést a kölcsönös bizalmatlanság akadályozta meg. Károlytól azt követelték, hogy fogadja el a püspökségek felszámolását, engedje át húsz évre a hadsereg ellenőrzését, s ne adjon kegyelmet azon támogatóinak, akiket a parlament megbüntet – vagyis mondjon le egyházáról, hatalmáról és barátairól. Hűséges híveinek kivégzésébe vagy bebörtönzésébe azonban a lovagias I. Károly Marston Moornál (1644) és Nasebynél (1645) elszenvedett vereségei ellenére sem egyezhetett bele. Inkább a skótokhoz menekült (1646), de mivel az általuk követelt presbiteriánus egyházszervezetet sem fogadta el, a következő évben a skótok 400 000 font fejtéje kiszolgáltatották az angoloknak.

A parlamentet ekkorra elhagyta a képviselők 40%-a s a lordok háromnegyede. Azokat, akik csekély engedmények fejében visszaültették volna

Károlyt a trónra, s megőrizték volna a püspökségeket, immár presbiteriánusoknak nevezték. Azokat pedig, akik jelentősen korlátozni szerették volna hatalmát, s toleranciát követeltek minden protestáns számára, independenseknek. Az angol társadalom többsége a presbiteriánusok mellé állva várta az adók csökkentését, a békét és a hadsereg feloszlását. A presbiteriánusok kidolgoztak egy újabb kompromisszumot a királlyal, ezzel viszont felháborították a hadsereg vezetőit.

SZÍNRE LÉP A HADSEREG

1647 tavaszán drámai fordulat következett be: a hadsereg beavatkozott a politikai folyamatokba, és önálló követelésekkel állt elő. Augusztusban bevonult a fővárosba, s tizenegy presbiteriánust eltávolított a parlamentből. A tisztek által elkészített, *Javaslatok tárgykörei*

(*Heads of Proposals*) című indítvány kedvezőbb volt a király számára a presbiteriánusok javaslatánál. I. Károly azonban nem bízott abban, hogy a hadsereg el tudja fogadtatni a parlamenttel az enyhébb feltételeket, amelyek mind a skótokat, mind a presbiteriánusokat felháborították. Az uralkodó úgy vélte, ki játszhatja őket egymás ellen. 1647 végén úgy döntött, hogy a skótokkal szövetkezik, akik immár saját egyházukat féltették az angliai fejleményektől. Szökni próbált, de Wight szigetén a hadsereg őrizetbe vette. Mégis sikerült titkos egyezményt kötnie a skótokkal az Anglia elleni támadásról.

A szélsőséges lépésekre, a király kivégzésére, a politikai rendszer megváltozására nem azért került sor, mert a

társadalom bizonyos csoportjai így kívánták, hanem azért, mert a polgárháborúban megerősödött, radikális eszmék hatása alá került hadsereg önálló politikai tevékenységbe kezdett. 1648 januárjában az independens vezetés alatti parlament kimondta, hogy nem tesz több ajánlatot a királynak, a hadsereg pedig már azt követelte, hogy „*a vér emberét számoltassák el az általa ontott vérről!*” Számtalan apró politikai és választási csoport állt a hadsereg mellé. A vidék viszont megelégedte a grófságokat kormányzó bizottságok és katonai parancsnokok zsarnokoskodását. Wales déli részén és Észak-Angliában zavargások törtek ki, az essexiek pedig azt követelték, oszlássák fel a hadsereget, csökkentsék az adót, s egyezzenek ki a királlyal. A radikálisokat ez nem érdekelte. John Milton kijelentette: „*Jobb, ha egy kisebbség kényszeríti a többséget a szabadságra, mint ha a többség a kisebbséget arra, hogy rabszolgatársa legyen!*”

Cromwellnek a helyi lázongások dacára Prestonnál sikerült vereséget mérnie a skótokra a második polgárháborúban (1648). Ez megriasztotta a parlamentet, s felbátorította a tiszteket. Mivel a képviselők újra tárgyalni kezdtek a királlyal, a hadsereg decemberben ismét bevonult Londonba. December 6-án Thomas Pride ezredes irányításával negyvenöt képviselőt letartóztattak, másokat pedig nem engedtek be a parlamentbe. Az eredetileg mintegy 500 fős testületből egy ideig csak ötven-hatvan fő ülészhathat, s számuk később sem emelkedett kétszáz fölé. Ezért Csonka Parlamentnek nevezték.

A tisztek az independens képviselőkkel törvényszéket alkottak, s vád alá helyezték a királyt. A százharmincöt fős törvényszéknek mintegy nyolcvan tagja vett részt az eljárásban, s a „zsarnok” halálos ítéletét ötvenkilencen írták alá. I. Károly méltóságteljesen viselkedett a perben, s figyelmeztette alattvalóit, hogy ha őt koncepció perben elítélik, másokra is hasonló sors várhat. Lefejezésére 1649. január 30-án került sor a Whitehall-palota díszbédője előtt. Ezután felszámolták a monarchiát, a Lordok Házát és a püspökségeket. A protestánsok vallásszabadságot kaptak. A király, az egyház és egyes királypártiak földjeit, az angliai földek 10%-át eladták. A jogrendszer, a társadalmi rend, a tulajdonjog és a helyi kormányzat azonban érintetlen maradt, tehát nem társadalmi, hanem politikai forradalomra került sor. Forradalomra, amelyet senki sem kívánt, de azok a lépések, amelyeket a „páristáktól” és a

„zsarnokságtól” tartva megtettek, ide vezettek. Ahogy Blair Worden brit történész megállapította: „*Az angol polgárháborúknál nincs jobb példa a nem kívánt következmények törvényére.*”

CROMWELL URALMA

G. E. Aylmer brit történész szerint „*az 1648 decemberétől 1649 februárjáig tartó időszak eseményei anélkül szűkítettek le a rendszer támogatóinak bázisát, hogy bármilyen más erőforrást biztosítottak volna számára a hadsereg és a puritán szekták kisebbségén kívül, akiknek a támogatását csekélyebb eszközökkel is el lehetett volna nyerni. Tulajdonképpen az a meglepő, hogy az angol köztársaságnak olyan sokáig és – sok szempontból – olyan eredményesen sikerült működnie.*” A radikálisok – a nép akaratára hivatkozva – különböző politikai megoldásokkal kezdtek kísérletezni, de tisztában voltak azzal, hogy egy szabad választás kisöpörné őket a hatalomból, s helyreállítaná a monarchiát.

Az új rendszert először államközösségnek (*Commonwealth*, 1649–53) nevezték el. A hatalmat – az államtanács legtekintélyesebb tagjaként – a hadsereg parancsnoka, a kismemesi származású Oliver Cromwell vette át. Társadalmilag konzervatív, vallási téren toleráns volt, s azért állt a radikális hadsereg élére, hogy elkerülje mind az anarchiát, mind a királypárt győzelmét. Letartóztatta a társadalmi reformokat követelő levellerek és a vagyonszűkösséggel kísérletező diggerek vezetőit, s leverte a hadsereg lázadó ezredeit. Külpolitikai téren jelentős sikert könyvelhetett el: kormánya győzelmet aratott a protekcionista tengerészeti törvény miatt kirobbant első angol-holland háború tengeri küzdelmeiben (1652–54). Sikerült megvalósítani Nagy-Britannia teljes egységét is. 1650-ben Cromwell vereséget mért a lázadó Írországra, bár a harcok még két évig elhúzódtak. A földek 40%-át elkobozták, s protestáns bevándorlóknak vagy leszerelt katonáknak adták. Mivel a skótok megkoronázták a lefejezett I. Károly fiát, Cromwell hadserege élén Skóciába vonult, 1651-ben Dunbarnál és Worcesternél legyőzte őket, és Angliához csatolta az országot.

E sikereket azonban nem sikerült összekapcsolni a belpolitikai rendezéssel, mert nem lehetett tartós együttműködésre bírni a magas adókból fenntartott, immár 70 000 fősre duzzasztott, radikális hadsereget és az alacsony adó-

kat követelő, konzervatív földbirtokosokat. Cromwell hatalma ezért mindvégig katonai diktatúra maradt, bár újra meg újra megpróbálta parlamentáris eszközökkel módosítani.

Mivel a Csonka Parlament nem volt képes új választási törvényt hozni, Cromwell 1653 áprilisában indulatosan feloszlatta. Helyére az egyházközségek és a katonatisztek által javasolt személyekből 140 fős Kinevezett Parlamentet állítottak fel, amelyet gúnyosan Szentek Parlamentjeként vagy az egyik tagjáról Barebones Parlamentjeként is emlegettek. Tagjai nem tudtak megegyezni a reformokról, s a radikálisok egyházügyi tervei olyannyira megijesztették a mérsékeltet, hogy 1653 végén leköszöntek.

Újra a hadseregnek kellett döntenie. A John Lambert tábornok tervei szerint készített, *A kormányzás eszköze (The Instrument of Government)* című alkotmánnyal az államközösség helyére a protektorátust állították (1653–59), Cromwellt pedig Lord Protectorrá (fővédnöké) nevezték ki (1653–58). 1657-re már szinte királyi szerepet játszott, hatalma örökös lett, s felsőházat nevezhetett ki. A rendszer egyre jobban hasonlított az angolok többsége által kívánt államformához, melyben az uralkodó kormányoz kétkamarás országgyűléssel. Cromwell nem fogadta el a felkínált koronát, de a királyokkal ellentétben hűszfős államtanácsával a parlament nélkül is hozhatott törvényt.

Külpolitikai téren újabb sikereket ért el. A kormány Franciaország szövetségeseként 1655-ben győzelmet aratott Spanyolország felett, fejlesztette a hadiflottát, elfoglalta Jamaica szigetét (1655) és megkapta Dunkerque-et (1658). Belpolitikai téren azonban továbbra sem sikerült összeegyeztetni a hadsereg és a társadalom igényeit. A két újabb parlament (1654–55, 1656–58) tagjai közül kizártak száz-egynéhány képviselőt, majd adócsökkentési követeléseik miatt Cromwell mindkettőt feloszlatta.

Cromwell ezután államtanácsára támaszkodva kormányzott. 1655-ben kisebb királypárti felkelésre került sor, ezért Nagy-Britanniát 12 kerületre osztotta fel, melyek élére egy-egy tábornokot állított (1655–56). E tábornokok próbálták megreformálni az erkölcsöket, betiltották a népszerű sportokat és szórakozási formákat, s bezáratták a kocsmákat. Nem csoda, hogy a magas adók, a diktatórikus kormányzat és a radikális szekták tevékenysége miatt nyugtalanodó köznemesség és polgárság úgy érezte, a tulajdont, a szabadság-

jogokat és az anglikán vallást az új rendszer sokkal nagyobb mértékben veszélyezteti, mint a régi.

VISSZA A KIRÁLYSÁGHOZ

Cromwell halála (1658) után fia, Richard Cromwell protektor már nem tudta ugyanúgy uralma alá vonni a hadsereget és a parlamentet, mint apja. 1659 folyamán két parlamentjét is feloszlatta a hadsereg, a protektor lemondott, a társadalom pedig nem fizette az adót. A fenyegető politikai és gazdasági anarchia miatt egyre többen látták be, hogy a stabilitást csak a Stuartok visszahívásával lehet biztosítani. Londonban 1659 végén a lakosságnak annyira elege volt a hadsereg költséges és erőszakos uralmából, hogy utcai összecsapásokra került sor a céhlegények és a katonák között.

Végül George Monck tábornok megelégtelte a zűrzavart, a skóciai sereggel bevonult Londonba, s 1660 februárjában lehetővé tette, hogy a régi, Csonka Parlamentbe visszatérjenek az 1648-ban kizárt képviselők. Ezután Monck kizárta a hadsereget a politikai életből, s így érvényesülhettek a társadalom vezető rétegeinek törekvései. A helyreállított Hosszú Parlament 1660 márciusában megszavazta saját feloszlását, hogy az új választásokkal lehetővé tegye a restaurációt. A kivégzett király fia pedig breidai nyilatkozatában amnesztiát ígért, s közölte, hogy a parlamentre bízta a rendezést. Ezzel az utolsó aggodalmak is szertefoszlottak. 1660 májusában az új, úgynevezett Konvenciók Parlament II. Károly néven királlyá nyilvánította őt, az angol társadalom pedig ujjongva fogadta visszatérését.

ÖSSZEGZÉS

A forradalom eredményeit nem szabad eltúlozni. Egyes kisebb csoportok sokat szónokoltak a megújulásról, új ember és új világ létrehozásáról, az angol társadalom többsége azonban konzervatívnak bizonyult. A forradalom érintetlenül hagyta az angol társadalmi rendszert, a jogrendszert, a helyi kormányzatot és a tulajdonviszonyokat. 1660 után ugyanazon rétegek képviselői ültek a parlamentben, gyakorolták a helyi hatalmat a grófságokban és a városokban, mint 1640 előtt.

A forradalom „exportálásának” gondolata fel sem merült – megmaradt brit belügynek. Európa más országaiban alig

szereztek tudomást az angol forradalomról, s aki tudott róla, elszörnyedve emlegette egy „felkent” uralkodó kivégzését és a véres polgárháborúkat, melyek áldozatainak száma a civilekkel együtt megközelíthette a kétszázévezret. Az elesettek aránya a korabeli népességhez viszonyítva nagyobb volt, mint az első világháborúban. Anglia lakossága 3,7%-kal, Skóciáé 6%-kal, Írországé 41%-kal csökkent.

A forradalom nyilvánvalóvá tette, hogy az angol társadalom nem tűri el a parlament nélküli kormányzást és adóztatást, az önkényes letartóztatásokat, a beavatkozást a helyi önkormányzatok ügyeibe, valamint az anglikán vallás veszélyeztetését. Mivel az adórendszert a polgárháborúk idején modernizálták, a kormánynak kizárólag a parlament által megszavazott adókra kellett hagyatkoznia, ezzel a parlament hatalma tovább növekedett. A királyi magánbírókat

I. Károly angol király (1625–1649) lovas portréja.
Anthony van Dyck festménye

nem állították helyre, az uralkodó ezután már csak a rendes bíróságok elé állíthatta politikai ellenfeleit. A radikális vallási szekták agitációja rövid távon intoleranciát váltott ki az anglikán többség körében. Hosszabb távon azonban meggyőzte a politikai vezető rétegeket, hogy a vallásról csak úgy érdemes törvényeket hozni, mint a társadalmi rend nélkülözhetetlen eszközéről, s nem úgy, mint az üdvösség módjáról, amelyet egyre többen magánügynek tekintettek. A társadalom vezető rétegei, a gazdag nemesség és polgárság az új forradalomtól való félelmükben ezután még jobban elsáncolták magukat a hatalomban, s száz éven át még észszerű társadalmi reformokról sem akartak hallani. ♦